
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Johannes Valentini *Lucubrata opuscula poetico-historica in unum collecta* [Az éjjeli mécs világánál alkotott költői-történeti művecskéim egybegyűjtése] (1808) című kötetének őstörténeti vonatkozásai

As a poet, the parish priest Johannes Valentini (Turčiansky Michal, 1756 – Kláštor pod Znievom, 1812) is very much tied to the other Neo-Latin priest-poets living in Hungary and the other countries of the Habsburg Empire by the tradition of laudation in occasional poetry, which flourished from the antiquity until the end of the 19th century and was a tool to praise or mourn religious superiors or secular patronising potentates. Valentini, however, is different from the other poets in his very extensive interest in prehistory. When he poetises the history of the provostry of Thurocz, he engages in lengthy explanations which are far bigger in size than the poem itself, and are also supplemented with footnotes.

From a viewpoint of history of science this approach is probably connected mostly to the research initiated by the Jesuit historian Georgius Papánek, but Valentini's work – similarly to authors of all other nationalities of that time in the Kingdom of Hungary – of course contains mythical and legendary elements, to which he naturally utilizes the reports of antique Greek and Roman writers about Eastern-origin exotic peoples. The Nagykároly (Carei, Szatmár county)-based Ferdinandus Thomas, for example, derives the origin of Hungarians from Ethiops! But we can name examples from either Romanian or South Slav literatures. Valentini is of high significance, because in many ways he – with his poet colleagues, writing in Slovak or other language – clears the way for Orientalism, an important trend of European Romanticism.¹

Johannes Valentini, avagy szlovák névalakkal Ján Valentini, magyarosan Valentini János rendkívül érdekes alakja a régi Hungária latin irodalmának. Turóc megyében született 1756-ban, az akkor csak Szentmi-

---

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

hálnak, ma Turócszentmihálynak (Turčiansky Michal) nevezett községben, jobbágycsaládból. Budán tanult filozófiát és teológiát az egyetemi főgimnáziumban 1776–82-ig, amikor is pappá szentelték. Először Zólyomlipcsén (Slovenská Lupča), majd 1783-tól 85-ig Privigyén (Prievidza), majd 1785-től 87-ig Bajmócon (Bojnice) szolgált káplánként. Megbízott plébánosként folytatta ugyanott, majd pedig 1788-ban kinevezték Znióváraljára (Klaštor pod Znievom) esperes plébánosnak. Ott is hunyt el 1812-ben.²

Költőként a kor többi magyarországi, illetve a Habsburg monarchia más országaiban működő neolatin papköltőkkel szorosán összefűzi az alkalmi költészet laudációs hagyománya, amely a késő antikvitástól a 19. század végéig virágzott az egyházi előjárók vagy a mecénáskodó világi nagyurak dicsőítésére vagy meggyászolására, azonban igencsak megkülönbözteti tőlük a szerző hallatlanul kiterjedt őstörténeti érdeklődése. Ezért azt a teljesen egyedülálló szerkezeti megoldást választotta, hogy most tárgyalandó kötetének rendkívül precíz és leltári aprólékos-sággal kiválasztott címének megfelelően megpróbálta egységes keretbe illeszteni az alkalmi laudációt, illetve az őstörténeti értekezést és vitairatot. Ezt úgy tudta megoldani, hogy a könyv elejére rang és előkelőség szerint megállapított sorrendben az uralkodót, vagyis II. Ferenc királyt és császárt, öccsét, a magyar nádort, József főherceget, illetve a püspöki szék hosszú szüneteltetése után frissen kinevezett új, sorrendben második besztercebányai püspököt, Szerdahelyi Gábort dicsőítő epigrammákat illesztett, majd ez utóbbihoz még terjedelmesebb elégiákat is csatolt. Mindezeknek ügyesen sikerült olyan őstörténeti fejtegetésekre alkalmas élt vagy karaktert is adni, amely lehetővé tette a lábjegyzetekbe ömlesztett és igen hosszú fejtegetések beiktatását. Például II. Ferencről rögtön megtudhatjuk, hogy valamilyen rejtelmes módon a trójai Priamosz királytól származik, holmi frank uralkodók sorozatában folytatódik, amíg a családi folyamatosság be nem kapcsolódik a dicsőséges Habsburg nemzetség családfájába:

---

² Életrajzát ld. *Slovenský biografický slovník* (1994: 214). Tagja volt a Bernolák által alapított és Rudnay Sándor későbbi hercegprímás és bíboros által pártfogolt Szlovák Irodalmi Társaságnak, ennek az akadémia-jellegű társulásnak. Ld. RADVÁNI (1992: 86, nr. 445).

**Ad
Caesarem
Franciscum II.**

Non ego deciduo Phaëton, non Icarus ausu;
Officiis aquilae munera porto Iovi.
Cum Iove, cum Priamo, Faramundo, cumque Nepote
Childerico Divae vincula stirpis habes!³

Nem tudom, hogy a király elolvasta-e a költeményt, de szerintem itt azért csak fölkapta a fejét. Mindenképpen meg kell itt jegyezni, hogy a trójai származás beillesztése uralkodóházak genealógiájába rendkívül elterjedt középkori szokás volt. Erről szól például Eckhardt Sándor kiváló tanulmánya, aki azt mutatta ki, hogy a mai Budapest óbudai részén található római romváros, Aquincum, amelynek valódi neve csak a 18. századi ásatások után vált ismeretessé, a középkorban úgy szerepelt, hogy Sicambria, amely római város a főleg Franciaországban elterjedt legenda szerint Priamosz egyik unokájának volt a székhelye, aki néhány száz éves óbudai tartózkodás után népével együtt, akik a frankok ősei, migránsként elvándorolt nyugatra, és ő lett a frankok dinasztíájának őse. A legendát ismerték Magyarországon is és túlélte a középkori krónikákat és bekerült például olyan humanista történetírók művébe is, mint Bonfini, Ransano és Istvánffy.⁴

József nádor, a király öccse természetesen nem Tróját kapja, hanem Hungáriát, végül is, az is valami.

**Ad
Serenissimum Regium Principem Iosephum
Palatinum**

Hungariae Phoebus rutilas fulgentior astro,
Sustineo radios; quae fero dona tene.⁵

³ VALENTINI (1808: 6). Természetesen figyelembe kell vennünk azt, hogy a nem-homéroszi, tehát nem a győztes görögök szempontjait érvényesítő ázsiai elbeszélésváltozatban Aeneas áruló, aki vagy eladja Tróját a görögöknek vagy Anténór elleni fondorkodás miatt kell kivándorolnia, tehát a trójai királyi ház másik ágából származnak az igazi trójai leszármazottak, így a Habsburgok és a szlovákok is. Vö. GODI (1967: kül. 10–11); továbbá HAJDU–BOLONYAI (2011: 90, 128–129).

⁴ Vö. ECKHARDT (1943: 11–51). Egyébként a középkorban feltűnően sok uralkodócsalád igényelte magának mint ősapát Priamoszt, talán a legkitartóbban a dán királyi ház. Vö. GOLDWYN (2018: 154–174).

⁵ VALENTINI (1808: 6).

A püspököt azzal kecsegtetheti, úgy is, mint znióváráljai plébános, hogy hozzá fog tartozni maga a hajdani turóci prépostság, Znió várával vagy várromjával együtt, amely az egyik legdicsőbb, sőt páratlan történeti emléke a hajdani nagylétnek.⁶ – Nemsokára, de már egy másik költői műből, egy elégiából megtudhatjuk azt is, hogy milyen érdekes objektumok fekszenek a felsorolt meglátogatandó helyeken történelmi szempontból.

Ami pedig a hatalmas terjedelművé duzzadt könyv végét jelenti (hiszen 476 lapra terjed az egész), azt a fogást alkalmazta, hogy a végén is három verssel zár, amelyben a királyt, a nádort és a püspököt magasztalja. Ferencnél megállapítja, hogy már Mária Terézia óta neki mint szerzőnek a boldogsága mérhetetlen, hiszen mivel a királynő Lotharingiai Ferenchez ment hozzá, így Priamosz mint trójai legrégebbi ős, a Habsburgokat és a Lotharingiaikat egyesítette, tehát benne most már anyai és apai részről is Priamosz csörgedez. A nádor Hungária-kötöttségét azzal erősíti, hogy elmagyarázza neki, hogy Bábel tornya után már akkor egy rangban vele egyenlő királyi herceg uralkodott Znióvárálján, aki természetesen tiszta szláv vérből származott, és a gaz Zápolya sem tudta elkergetni a Habsburgokat Magyarországról. Majd gondol a püspökre is, aki papnevelő szemináriumot alapított Besztercebányán; ezért ő megdicséri, viszont csak azért sem neki hagyja végrendeletileg római éremgyűjteményét, amely elég értékes lehetett, hanem a Pestre, illetve Budára költöztetett nagyszombati egyetem jogutódjának, tehát a pesti egyetemnek, mert hiszen Znióvárálját és a hajdani turóci apátság birtokát Pázmány Péter az általa alapított egyetemnek ajándékozta. A „Hungaria” szót itt azért leírja, és tulajdonképpen így beilleszthetővé teszi a maga őstörténetileg a maga ideológiáját abba a hungarus-tudat-elágazásba, amelynek reneszánsz kori előzményeiről legkiválóbban Klaniczay Tibor, barokk kori és 18. század eleji folytatásáról pedig Tarnai Andor értekezett.⁷ Az indogermanisztika mint nyelvtörténeti tu-

---

⁶ VALENTINI (1808: 6–7).

⁷ KLANICZAY (1987–1988: 1–19); TARNAI (1969). A hungarus-kérdés és a Valentinit is magába foglaló Bernolák-kör történeti összefüggéseit a szlovák irodalom történetének nagy korszakaival és műfajaival ld. SZIKLAY (1962), Bernolákról: 177–183, Papánekről: főleg 166–167. Vö. BALOGH Magdolna (1990) recenzióját Stanislav Šmatlák: *Dejiny slo-*

dományág kialakulása előtt annyit tehetett a Szkítia-kérdés megértésében, hogy a szláv nyelvek közösségét próbálta visszavetíteni olyan időkre, amelyek ma már indológiai, iranisztikai és hettitákkal kapcsolatos tanulmányaink után természetesen fantazmagóriának tűnnek. Az ókori sztyeppe népeket, akik egyébként nagyjából indogermánok voltak, érthető módon azonosítja a hérodotoszi szkítákkal, és megpróbálja teljesen elkülöníteni tőlük a később és keletebből érkezett magyarokat, illetve őseiket. Ami igaz, az igaz: ma úgy tudjuk, hogy a magyarok nem indogermánok, tehát nincsenek rokonságban az angolokkal vagy a norvégokkal; az is igaz viszont, hogy a szlovákok és általában a szlávok nehezen értetnék meg magukat, mondjuk, a különböző iráni nyelveken beszélő szkítákkal.

Csábító feladat volna az egész könyv elemzése, hiszen található például benne egy klasszika-filológiai értekezés is arról, hogy Ovidius – akiről már tudjuk, hogy nem tanulhatott meg magyarul Tomiban, a Fekete-tenger partján – miért is lett száműzve?! Valentini nagyon finom analízissel bizonyítja, hogy Ovidius feltehetőleg résztvett Augustus leányának, Iuliának néhány vadabb szexpartiján, de csak mint néző, nem mint résztvevő, mert ha résztvevő is lett volna, akkor rögtön lefejezik, és nem csak száműzik. Találhatunk továbbá egy kémiai értekezést is egy általa föltalált elektromos világítószervezetről. Valóban mindent bele próbált pakolni – amit csak írt egész életében – ebbe a vaskos kötetbe, de a legfontosabb az volt, hogy a maga znióváraljai kisdud birodalmát ősi királlyá emelje, írástudatlan híveit pedig e szkíta világnyelvet vígan beszélő, tiszta erkölcsű és szükség esetén Nagy Sándort is elpáholó közösség tagjává tegye. Sajnos ezt a részletes analízist majd csak egy következő tanulmányomban tudom kifejteni, ugyanis a jelenlegi terjedelem ezt nem engedi meg.

Valentini gondosan vigyázott arra, hogy elég helyet biztosítson nyelvészeti elemzéseinek. Éppen ezért nem elégedett meg azzal, hogy krónikákból vagy a Biblia egyes könyveihez írt patrisztikus és egyéb

---

venskej literatúry od stredoveku po súčasnosť (Bratislava, 1988) című könyvéről. Vö. KÄFER (1998: 105–110); CSANDA (1959) – a 13. fejezet szól Anton Bernolákról. „Magyar, tót, cseh, német, rác, örmény, oláh jött Magyarország anyácska ölébe” (idézet Bernolák szótárának posztumusz kiadásából, a szerző magyar nyelven fogalmazott előszavából). Ld. még: KOLLAI (2014: kül. 23–24).

kommentárjaiból kiemelve azokat, amelyek az ősi nyelvekre vonatkoznak és megpróbálják rekonstruálni a bábéli zűrzavar utáni nyelvcsaládok alakulását, hanem mellékel egy példatárat is arról, hogy a latin és a német nyelv hogyan lopkodta össze alapszókincsét a szittya őstrójai nyelvből a menetközben összlávvá alakult idiómából. Ezeknek a fejezeteknek a címe is elég beszédes: *Trojana lingua in Latinam transformata; Lingua latina e Slava, Germanica, et Graeca conflata; Lingua Germanica in Turri Babel nata; Aborigines Germani cum Trojanis Romam condunt.*⁸

Lássuk tehát a könyv elejéről a Szerdahelyi püspökhöz intézett első elegia, azaz a főcímben „metrikus taps”-nak nevezett költemény őstörténeti tenyércsattogását:

Plausus Metricus, dum illustrissimus, ac reverendissimus D. D. Gabriel Zerdahelyi de Nittra Zerdahely miseratione divina secundus Almae Dioecesis Neosoliensis Episcopus anno M. DCCCI. die 24. Martii communi venerabilis Cleri Populique gaudio Cathedralem Ecclesiam Neosoliensem ingrederetur.

Elegia I.

Nuper ubi Regum nemorosas despicit umbras
 Arx Znyo, gramineis exspatiabar aquis
 Solus eram, spectans coelestia sydera dixi :
 Antistes terrae quis Zoliensis erit ?

[...]

Arx Znyo! quae late Thuroczensem conspicis orbem,
 Exulta, nitidum vertice tange polum.
 Exulta, laetos tandem molire triumphos,
 Et cape muscoso gaudia sera sinu.
 Quae fuerat Regni pietas sub Regibus olim,
 Iam redit, et patrio littore vela locat.
 Dii faciant! iterum post luctum gaudia regnent,
 Floreat Hungaricus Relligionis amor.⁹

⁸ VALENTINI (1808: 147–153).

⁹ VALENTINI (1808: 24; 29).

Ezek után következik még két elégia a püspökhöz, azután két olyan vers, amely Szerdahelyivel is kapcsolatos, de nem hozzá van intézve, majd ismét visszatér a püspökhöz, akinek először születésnapját, aztán névnapját magasztalja, majd pedig kidolgozza az alig várt főpapi látogatás (vizitáció) útiprogramját. Javasol a főpapnak egy útitervet, hogy milyen útvonalon tegyen főpásztori látogatást újonnan megkapott egyházmegyéjének északi területén, tehát Turóban.

Omnia vincit amor, fluvios, freta, scandit et alpes,
Perpetitur nimbos, sole premente sitim.
Mollit iter, sentire vetat silicesque, rubosque,
Addit amor pennas passibus, atque rotis.
Ac veluti pastor pluviis sociatus et Euris,
Per iuga, per valles carmine pascit oves.
Sic sua non curans, charae sed commoda plebis,
Incluta per Divék munia Praesul obit.
Vaticinor, moneo, placet pede carpere campos,
Ad Neczpall; fallax hic via, flexa, cades.
Intrepidus fertur veluti vibrata sagitta,
Nec iubet aligeras mitius ire rotas.
Ecce ruit rheda, funeste laesa sinistra,
Stant subito, Dominum flere videntur equi.
Surgentem propere Neczpall, Styavniczka salutat,
Urget per Szucsán Relligionis opus.
Perfugium Belae quarti Clarissime Praesul,
Te dudum cupido provocat hospitio.
Ad Znyo Sexiiugis obscuro vespere currit,
Et tacito gressu nox comitatur eum.

[...]

Ergo vale, terram sed crebro respice nostram,
Neve cadas, tarda progrediare rota.
Ergo vale, quo stet castrum Znyo colle memento,
Sum memor ecce tui, sis memor ergo mei.
Non titulos, non posco breves splendoris honores,
Haec meritos ornent, sed memor esto mei.
Ergo vale Praesul, remees cum pace, salute,
Laetitia, felix sub tua tecta redi.
Sic socius Tobiae, sic te nova stella Magorum,
Sic Abrahæ gentis clara columna regat.¹⁰

---

¹⁰ VALENTINI (1808: 51; 53).

Ha minden célzást összegzünk, akkor körülbelül így rekonstruálhatjuk Valentini őstörténeti elképzeléseit: Turóc megye őszintén eredetileg önálló szláv birodalom volt, amelynek fővárosa a későbbi Znióvárálja volt, amelyet Thudrus ősszláv király alapított Krisztus születése előtt több mint ezer évvel, nagyjából a trójai háborúval egy időben. A „d” később csak azért maradt ki az általa vagy száz évig uralkodott ország magyar megyévé alakulásakor, mert a magyarok nem tudják kiejteni a „dr” hangkapcsolatot.

Thudrus eredetileg szarmata király volt, az ötödik a dinasztiában, és Augustus és Tiberius kortársa volt. Amikor megosztották az országát, akkor Znió várába vonult vissza, és innen kiindulva stabilizálta birodalmát. A Thudrus által épített fővárost eredetileg Eburumnak hívták, de később a Znió nevet kapta, a terület vizeit a várba vezető folyó pedig szintén felvette Tudró király nevét, vagyis ezt is később Turócnak hívták eltorzított-magyarul. Papának szerint Antonius Pius alatt Thudrus még vígan országolt. Ez a kis ország olyan zárt kertre emlékeztetett, amelyet minden oldalról megvéd a külvilágtól az erdőrengeteg és a magas hegyek; igaz, hogy eredetileg egy tó volt az egész, de ezt az ügyes király lecsapoltatta és a Vágba folyatta, így most már a mezőgazdaság is virulhat, és maradt rengeteg forrás, ahol a reumát lehet kezelni. (A hajdani főváros romjai Stubnyafürdőnél [Turčianske Teplice] tanulmányozhatók.¹¹) A költő saját szülőfaluját is beleilleszti ebbe az ősföldrajzi kitekinvésbe, hiszen elmondja, hogy szülőhelye, Turócszentmihály (Turčiansky Michal) alatt csörgedezik az a patak, amelyet régen még Mácsának hívtak.¹²

A birodalom mindenesetre könnyedén verte vissza a görögök, a rómaiak és a germánok támadásait. Továbbá: Magyarországhoz csak Szent László csatolta ezt a hajdani országocskát, és Hungáriában híressé IV. Béla király tette, aki ide tudott menekülni a tatárok elől a vesztes muhi ütközet után 1241-ben. Timon Sámuel szerint a nép azt hiszi, hogy itt, ebben a várban született a későbbi Boldog Margit, azonban a törté-

---

¹¹ *Quadi dicebantur etiam Thudri a Thudro Duce suo, quorum praecipuus urbs fuit Eburum in Thurocensi Dynastia diffusum ad radices montis Harmaneczy, cujus suburbiis respondere hodiernae Stubnae balneas, suadent grandia, quae prostant rudera.* PAPANEK (1780: 95).

¹² VALENTINI (1808: 73).

netíró szerint ez nem igaz, hanem a későbbi szent királylánynak itt tényleg született egy nővére, aki azonos keresztnévet viselt.¹³

Az elégiák után pedig következik egy hatalmas konstrukció, vagyis az *Elegia deflens levem ab Amicitia discedentem sub Daphnidis nomine Amicum. Per Ioannem Valentini Parochum Znyo-Várallyensem deducta Anno M. DCCCIV* [Elégia, amely Daphnis neve alatt megénekli hűtlen barátját, aki elpártolt barátságuktól. Írta Johannes Valentini znióváráljai plébános 1804-ben].¹⁴ Ennek a konstrukciónak a központi része egy tulajdonképpeni értekezés, amely a turóci prépostság történetét ismerteti. Ezt megénekelve a költemény verses részének terjedelmét sokszorosan meghaladó magyarázatokba kezd, amelyeket még külön lábjegyzetek is tagolnak. Ezért például az általa felhasznált irodalmi, történeti, filozófiai forrásmagyarázatokra hivatkozva sokszor találunk egymás mellett antik pogány költőket, egyházatyákat, bizánci történetírókat, jezsuita vagy akár protestáns humanista történészeket vagy kortárs latin költőket, mint Babai Ferenc vagy Halápy Konstantin. (Utóbbival talán a Privigyén töltött években ismerkedhetett meg, hiszen Halápy mint piarista szerzetes sokáig ott tanított.) Persze a fő csapásirányt mégis az őstörténeti és nyelvészeti vonatkozásokat tartalmazó bibliai hermeneutika-szerzők vagy őstörténészek jelentették, hiszen az ő műveikből lehet egyenes állításokat kivonni a szláv nemzet, illetve nemzetek régiségéről, illetve adataikra olyan feltételezéseket építeni, amelyek igazolják azt a hipotézist, amelyet Valentini számára a legkerekebben és legtöbbször idézve Georgius Papanek (Juraj Papánek) fogalmazott meg.¹⁵ Valentini nagyon nagyra becsüli ugyan Papánekot, de azért attól sem riad vissza, hogy ha úgy látja, hogy tévedett, akkor ezt ne tegye szóvá. Márpedig mivel ő ragaszkodik a trójai eredethez, amely a szlávokra és a Habsburgokra egyaránt érvényes, ezért Thudrus király uralkodását vagy ötszáz évvel korábbra

---

¹³ VALENTINI (1808: 73).

¹⁴ Ennek nemrégén megjelent új kiadása, valamint szlovák fordítása is, a végén angol, német, francia és olasz nyelvű rövid tájékoztató utószóval is ellátva: VALENTINI (1805); CHOVAN-REHÁK (2007). Az *Opusculába* mint gyűjtőkötetbe fölvetett szöveget az első kiadáshoz képest egy-két helyen javította, ezek főleg sajtóhibák, egy helyen tárgyi javítást is eszközölt; mindezeket a javításokat részben megtaláljuk a kötet végére illesztett errata-jegyzékben, azonban sajnos ez is meglehetősen hiányos.

¹⁵ PAPANÉK (1780).

teszi, mint Papánek, aki a szláv királyság létrejöttét csak Kr. e. 683-ra tette, holott már 1183-ban, tehát ötszáz évvel korábban is uralkodott a szlávok fölött a Jairus után következő Jefte.¹⁶ Idézném érvelésének egy részletét, ahol először Herbersteinből mint forrásból telepíti a turóci Kárpátok hegyei közé a szlávokat.

Herbersteinius in Commentario de rebus Slavicis edito Francofurti Typis Vechelianis Anno 1600. scribit Gentem Slavicam ex Natione Iaphet, atque olim consedis ad Danubium, tandem dispalatam, et per terras dispersam, nomina accepisse, vel a rebus gestis, vel Ducibus, vel Fluviiis, utpote Slavi, a gloria, et fama. Slavi quaerentes adversus hostiles impetus loca securiora, reppererunt plagam Thurocziensem horridis Sylvis, montibusque arduis circumvallatam, horto orbiculato non absimilem, sed aquis tumescentem, formam maris exhibentem. Non erat alter modus instituendi derivationes aquarum, praeterquam septemtrionem versus ad Vagum. Siccata terra exstructa est Regia Urbs Germanis, et Romanis formidabilis. De hac Papanek sedulus rerum Slavicarum indagator pag. 94. et seq. sequentia scribit: „Quadi fuere Slavi, montes Carpaticos incolentes.”¹⁷

Valentini ezek után rátér a kvádokra és markomannokra, akik természetesen szintén szlávok voltak, és akik annak idején Marcus Aureliust is bekerítették, sőt seregével együtt majdnem elpusztították, ám a császár keresztény katonáinak imájára az ég intézkedett, és hirtelen a zsidók lázadtak fel a rómaiak ellen, akik kénytelenek voltak így visszafordulni, és a Garam és a Duna mellől átvonulni Júdeába. Marcus Aurelius akkor mondta szemrehányólag, mikor odaért, és látta a zsidó lázadókat, hogy „ó markománnok, ó kvádok, végül is még nálatok is rosszabbakra találtam”!¹⁸

Invictae Marcomannorum, et Quadorum virtutis memor Aurelius ex eo, quod formidabiles fuerint Romanis, a quibus Imperator circumventus, conclususque cum toto exercitu periisset, nisi fulminatrix Christiana legio opem de coelo exorasset, cum in Palaestina miscentes

---

¹⁶ VALENTINI (1808: 69–70).

¹⁷ VALENTINI (1808: 63).

¹⁸ SZÖRÉNYI (1999: 61–70).

omnia Iudaeos reperisset, stomachabundus exclamasse fertur: O Marcomanni! o Quadi! tandem vobis deteriores inveni.¹⁹

Ami a rendkívül bonyolult és a könyv folyamán sokszor tárgyalt macedón-kérdést illeti, Valentini leszögezi, hogy a bolgárok hajdanában tiszta szláv nyelvet beszéltek, a macedónok legközelebbi szomszédai voltak, és ezért tulajdonképpen a macedónokat is szlávoknak kell tekintennünk, legalábbis Philipposzig, Nagy Sándor apjáig, mert állítólag a későbbi világhódító nem is az ő fia volt, hanem a királyné egy házasságtörésből foganta.²⁰

Ami pedig magát a Znió elnevezést illeti, az a szláv *zni* szóból származik.²¹

Megjegyzi azt is, hogy később egy lázadás megtorlásaképp (talán a szatmári béke utáni osztrák várpusztításra gondol?) lerombolták a várat, csak egy tornyot hagytak meg belőle, azonban még maga ez a torony is őrzi Forgáchnak, a király megmentőjének és magának IV. Béla királynak a dicső emlékét. A nagyobb hitelesség kedvéért a szerző közli is a király 1256-ban kiadott oklevelének szövegét. Azonban ennek is ad rögtön östörténeti magyarázatot, mert így akarja cáfolni a hiteles szöveggközléssel azt a szláv dicsőséget rongáló pletykabeszédet, hogy a várat maga a király építette, azért, hogy az adóként begyűjtött halakat, rákokat, nyulakat stb-eket tárolja ott. Hiszen szerinte egyrészt világos, hogy a tatárok nyilai elől húzódott menedékként a már meglévő várba, másrészt hogy a várat egyáltalán nem is ő építette, hanem az már Krisztus születése előtt is virágzott, és IV. Béla alatt legföljebb újjáépítették. Ez a szerző szerint egyértelműen kiderül az idézett oklevélből. Tudniillik a „castrum Thurocz munitissimum fecit” nem azt jelenti, hogy ő építette Turóc igen jól megerősített várát, hanem azt, hogy Turóc várát jól megerősítette.²²

Ezek után a költő váratlanul hangnemet vált, és komikus mitologizálásba fog. Megfesti azt a jelenetet, amikor maga Mercurius isten láto-

---

¹⁹ VALENTINI (1808: 63).

²⁰ VALENTINI (1808: 70–71).

²¹ VALENTINI (1808: 74).

²² VALENTINI (1808: 75–76).

gatja meg a Znió várában összegyűlt megyei urakat. Felvilágosítja őket küldetéséről – kicsit furcsa, hogy azt is hozzáteszi, hogy ő abban a minőségében is eljött most, hogy ő a tolvajok istene –, majd hirtelen vágánsritmusban tréfás dalocskát énekel nekik, amit Valentini gyorsan le is fordít a bernoláki normának megfelelő szlovákra. Erre már IV. Béla is otthagyja az elíziumi mezőket, és Forgáchcsal együtt elbeszélgetnek, hogy hogy is történt az egész. Ennél nagyobb történelmi hitelességre már igazán senki sem számíthat!

Mercurius alloquitur Dominos in Arce Znyo congregatos.

Magni Iovis filius, Sydereorumque Deorum impiger nuncius coram adsum Mercurius; tota coelesti aula percrebruit rumor, Inclytum Provinciae Thurocziensis Nobilitatis florem invisere senescentem, muscoque obsitam arcem Znyo, quam antiquis temporibus contra Graecos, Romanos, Germanos Superi gloriosissimis Sarmatarum Regibus me plurimum sollicitante paravere, cunctisque totius orbis gentibus longa Saeculorum serie formidabilem conservavere: gratus hic Diis immortalibus congressus est. Congruum profecto, ut florentissima Thuroczii Nobilitas locum solenni honore complectatur, e quo collata Nobilitatis Privilegia carpere meruit. Ego coram fulgentissima Coelituum cohorte aeternus, et vaferrimus Sarmatarum Procurator exstiteram, ego socius furibus aptissimus, magister praedonum versutissimus, astutissimus. Sarmatis, me hac in paradysiaca ora vigente ingenioso latronum duce, deerat tempus opulentas praedas scriptis tradendi; Dearum maxime sollicita alma Venus a Iove supremo orbis moderatore hoc scriptorium onus Romanis exoravit. Cernitis me Deum aligerum, caduciferum; scitote me etiam esse Deum paciferum; pacem annuncio vobis, pacem colendam impero vobis, sectanda pacis exempla relinquo vobis, sed prius facundiae, coelestisque vocis modulamen exhibebo vobis.

[...]

3.

O ter quater fortunata,
 Arx Znyo inter fata;
 A Tartaris Belam Quartum
 Tristi bello fugatum

Hospitio excepisti,
 Fesso portum praeuisti,
 Felix umbra quae fovisti,
     Fons qui Regi servisti.

[...]

5.

Castrum Regum Sarmatarum
     Latebra es ferarum,
 Modo lapis prostas nudus,
     Dryadum fletu udus:
 Rex coronam ubi gessit,
 Avis, serpens larem fixit,
 Nobilis hinc traxit decus;
     Errat nunc arans pecus.

6.

Intuendo hunc horrorem,
     Tibi damus honorem,
 Caesar Rex Franciscus vivat!
     Augusta Domus vivat!
 Dent Superi Regnis pacem,
 Exstinguant bellorum facem;
 Nos perennem hic amorem,
     Hic firmamus candorem.²³

A szerző a 109. oldalon nekilát megcáfolni azt a tévhitet, hogy a hunok (azaz a magyarok ősei) szittya, azaz szkíta eredetűek volnának. Természetesen ismeri az összes kiadott ide vonatkozó feldolgozást, Bonfiniból például igen hosszan idéz. Szerinte ugyanis a hunok Kelet-Ázsiából jöttek, és népük csak *átvonult* Szkítián. Kikkel támasztja alá ezt az állítását? Az első Cornelius à Lapide (1567–1637), flamand jezsuita és egzégéta, akit Pázmány Péter is nagyra becsült, és műveit segédkönyvként használta prédikációi megírásához.²⁴ Őszerinte ugyanis a Genézis 10. fejezetének 2. versében szereplő „Magógtól származtak a géták és a massa-

²³ VALENTINI (1808: 77–80).

²⁴ Vö. RAJHONA (2006).

géták. Ezek szittyá törzsek, és innen származtak a tatárok is, akikről még érdemes összevetni Ezékiel 38–39. fejezetét is.” Ezen a vonalon mozog az újabb bibliamagyarázók közül a Nagyszombatban is kiadott Augustin Calmet, szintén jezsuita szerző, aki hosszan magyarázza a Góg és Magóg nevek eredetét, illetve hogy mely nemzeteket lehet belőlük levezetni vagy velük kapcsolatba hozni.²⁵ Még egyéb források bevonása után ő maga így érvel: „a bábeli nyelvzavar után hosszú századokon keresztül virultak a szkíták, akik már Josephus Flavius szerint is Magógon keresztül Jáfetig mennek vissza, és egy nyelvet beszéltek, úgyhogy Góg a Gétáknak, Magóg a masszagétáknak, Mosoch a moszkovitáknak és kappadóciaiknak, azután Tubáltól származtak az ibérek [...] a hunokat azonban Josephus nem ismeri, és az összes történész tanúbizonysága szerint egészen Attila idejéig a hunok ismeretlenek voltak, és olyan nyelvet beszéltek, amely teljességgel eltért a szkíta nyelvcsalád különböző elágazásaitól. Tehát a magyarok népét nem lehet hozzászámolni a szkíta nemzethez. [Ergo gens Hungara Scythicae natione accenseri nequit.]”²⁶

Majd Zosimusra hivatkozik, az 5. századi bizánci történetíróra, aki az ázsiai ismeretlenségből egyszerre csak Európába törő hunok eredetén töpreng, mondván, hogy korábban nem lehetett tudni róluk semmit, és hirtelen rátámadtak a gótokra, nagy részüket lemészárolták, a maradékuk elmenekült a Dunától délre és Valens császártól kért segítséget. A következő forrás, amelyet ebben az értelemben forgat, az Paulus Orosius, ő viszont Szent Jeromost idézi a hunokról a Laetához írott levélből; ez híressé vált, mert arról szólt, hogy már a hunok is tanulják a zsoltároskönyvet, tehát hajlanak a kereszténységre.

Mindenesetre a hunok mineműsége továbbra is rejtély, mert annyi biztos, hogy tévedett Theodorus Fulgentius (az ő személyét eddig nem tudtam azonosítani), mivel ő arról az egész óriási területről Északkelet-Európában, illetve Ázsiában, amelyet részletesen felsorol és amelyet a görögök és a rómaiak neveztek Szkítiának, ő azt állítja, hogy ezt az egészet a kínaiak viszont Hunniának hívták!²⁷

²⁵ Vö. SZÖRÉNYI (1986: 62–74).

²⁶ VALENTINI (1808: 112).

²⁷ VALENTINI (1808: 114–115).

Következik a néhány, döntő bizonyítéknak szánt Ovidius-hely elemzése, amelyből azt vonja le, hogy ha a géták és szarmaták tényleg magyarok lettek volna, Ovidius megtanult volna magyarul, de mint tudjuk, ezt nem tette. A kínai évkönyveket pedig Valentini Calmet nyomán egyáltalán nem tekinti olyan komoly, nagy tekintélyű és hihető forrásoknak, mint a Szentírást.

Majd Valentini belekezd egy rendkívül heves vitájába, amelyben Desericzky Incét bírálja.²⁸ Desericzky szerint csak azért, hogy a magyar nemzetnek nagyobb dicsőséget tulajdonítson, arra vetemedett, hogy az amazonokat hun-szkítáknak nevezte, ami Valentini szerint azért képtelenség, mert ha a magyarok meg tudták őrizni ősi nyelvüket, akkor miért nem tették ezt sem a vandálok, sem a burgundok, sem a gótok, akik pedig ténylegesen Szkítiából származtak. Ám – folytatja Valentini – azon az alapon, hogy Szkítián keresztül jöttek Ázsiából a hunok, tőle akár még nevezhették őket szkítáknak, de az viszont tökéletes lehetetlenség, hogy Tomiris „hun” királynő lett volna, vagy hogy „hunoknak” kell tartani azon szkítákat, akikkel Kürosz vagy Dareiosz perzsa király a Káspi-tenger túlsópartjától kezdve egészen a Duna torkolatáig háborúzott. A magyarok hol rejtőztek akkor – folytatja Valentini –, talán a Holdból jöttek? De végül is érvelése oda torkollik, hogy mivel a magyarok nem szlávok, következőleg a szarmaták és a géták viszont azok. Ezért szűnjenek meg a magyarok Szkítiáról úgy nyomozgatni, minthogyha nyelvük és eredetük bölcsejét Bábel tornyáig visszakövethetnék, és hogy a nyelvzavartók kezdve azután egyre csak gyarapodtak volna, egyiptomiakkal, etiópokkal, médekkel stb. Végül is – mivel Attila elhanyagolta azt, hogy népe őseredetét az utókorral közölje, vagy talán nem is akarta ezt – valljuk be, hogy unokái ezt az örökséget most már hiába kergetik. (120.)²⁹

Valentini ezek után megjegyzi, hogy Desericzynél Katona István mint történész sokkal nagyobb tekintély és megbízhatóbb. Majd rátér

---

²⁸ Vö. SZÖRÉNYI (2015: 168–177), SZÖRÉNYI (2014: 343–347).

²⁹ A Szkítia-kérdést legalaposabban GOMBOCZ Zoltán foglalta össze egy előadásában, amelyet az MTA 1918-as Kőrösi Csoma Sándor-emlékülésén mondott el, és amelyben kiértékelte azokat az adatokat, amelyek a magyar őshazát a nemzeti hagyományban összekötötték Szkítiával. Ld. GOMBOCZ (1917–1920: 129–194).

Pray György bírálatára, aki szerinte óvatosságból nem is említi az eredet kényes kérdését. (Valentini úgy látszik, nem ismerte teljes terjedelmében Desericzky és Pray vitáját.)³⁰

Valentini könyvének, amely tulajdonképpen nagyon vegyesnek tűnő, de az őstörténeti alaphangoltság miatt nagyon összefüggő gyűjtemény akár verses, akár prózai részeiben, egyik legizgalmasabb és a szerző személyes indítékait talán legjobban bemutató fejezet,³¹ a *De Vriczkensibus* című visszaemlékezés. Vriczkóban, ebben a hegyek között megbújó faluban más pap híján ő volt a helyi plébánia vezetője is, aki amikor be tudta illeszteni naptárában, módszeresen látogatta a falut, esketett, temetett, keresztelt, de főleg prédikált. Nagyon szerette a falusiakat, noha azok bevallották, hogy egy szót sem értenek abból, amit az általa használt bernoláki normáknak megfelelő szlovák nyelven prédikált nekik. Viszont ő sem értett abból egy szót se, ahogyan a falusiak beszélgettek egymás között. Aztán rájött valahogy, hogy ez a rejtelmes nyelv valamilyen módon az ősnyelv maradványa, és tulajdonképpen az ősgermán és az ősszláv keveréke, tehát a lakosok őseit nyilván Nagy Károly telepítette ide, hogy megzabolázza az avarokat. (A kevésbé romantikus történészek szerint ezen németeket csak a 14. században telepítették Magyarországra, viszont a csehszlovák állam 1945-ben kitelepítette mindnyájukat Németországba). Valentini tehát a saját, Bábelig visszavezetett nyelvtörténetének élő laboratóriumát találta meg a saját egyházkormányzata alá tartozó túróci falucskában.

Remélem azt, hogy nem csak magamnak csináltam kedvet ennek a rendkívül összetett és szinte kimeríthetetlen témakörnek a további kutatásához, hanem szerintem nemzeti hovatartozástól függetlenül érdekelhet a dolog igen sok latinistát Turócon innen, Turócon túl.

Felhasznált irodalom

BALOGH 1990

BALOGH M., *Recenzió (Stanislav Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť, Bratislava, 1988)*, ItK, 94/5–6 (1990), 766–770.

³⁰ Vö. SZÖRÉNYI (2006: 199–207), (2018) és (1997: 16–24).

³¹ VALENTINI (1808: 469–475). A faluról (mai nevén: Turócremete) és lakóiról, a betelepített, majd később kitelepített németekről ld. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Turócremete>.

- CHOVAN-REHÁK 2007 J. CHOVAN-REHÁK (ed.), *Žalospev v ktorom sa oplakáva nestálosť priateľa s prímenním Dafnis, čo od priateľstva odstúpil – ktorý roku 1804 zložil Ján Valentini znievskokláštorský farár*, Martin, 2007.
- CSANDA 1959 CSANDA S., *Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok*, Banská Bystrica, 1959.
- ECHKARDT 1943 A. ECKHARDT, *Sicambria, Capitale légendaire des français en Hongrie*, in: *De Sicambria a Sans-Souci, Histoires et légendes franco-angloises* (Bibliothèque de la revue d'histoire comparée, II), Paris, 1943, 11–51.
- GODI 1967 *Una redazione poetica latina medievale della Storia "DE EXCIDIO TROJAE" di Darete Frigio*, Introduzione, edizione e note di Marcello GODI, Roma, 1967.
- GOLDWYN 2018 A. J. GOLDWYN, *Trojan Pasts, Medieval Presents: Epic Continuation in Eleventh to Thirteenth Century Genealogical Histories*, in: R. Simms (ed.), *Brill's Companion to Prequels, Sequels, and Retellings of Classical Epic* (Brill's Companions to Classical Reception, 15), Leiden–Boston, 2018, 154–174.
- GOMBOCZ 1917–1920 GOMBOCZ Z., *A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány*, Nyelvtudományi Közlemények, 45 (1917–1920), 129–194.
- HAJDU–BOLONYAI 2011 *Szemtanúk a trójai háborúról, Krétai Dictys, Frígiai Dares és Philoszt-ratosz szövegei*, ford., bev., jegyz. HAJDU Péter, BOLONYAI Gábor et al. (Electa), Budapest, 2011.
- KÄFER 1998 KÄFER I., *Rudnay Sándor jelentősége a szlovák nemzet kultúrájában*, in: *Dona nobis pacem* (Magyar-szlovák kérdések), Piliscsaba, 1998, 105–110.
- KLANICZAY 1987–1988 KLANICZAY T., *Hungaria és Pannonia a reneszánsz-korban*, ItK, 91–92/1–2 (1987–1988), 1–19.
- KOLLAI 2014 KOLLAI I., *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák társadalom magyarságképe*, PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, 2014.
- PAPANEK 1780 Georgii PAPANEK [...] *De regno, regibusque Slavorum [...], Quinque-ecclesiis [=Fünfkirchen]*, 1780, 95. – Új, kétnyelvű kiadása: *Historia gentis Slavae – Prvé Dejiny slovenského národa*, ford. Katarína Karabová, Bratislava, 2018.
- RADVÁNI 1992 H. RADVÁNI, *Slovenské učené tovarišstvo, organizácia a členstvo 1792–1796*, Trnava, 1992, 86, nr. 445.
- RAJHONA 2006 RAJHONA F., *Pázmány Péter prédikációinak forrásairól*, in: Hargittay Emil (szerk.), *Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatások 2006-ban*, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 6), 113–124.
- Slovenský biografický slovník* 1994 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, VI. zväzok, T–Ž, Martin, 1994, 214.
- SZIKLAY 1962 SZIKLAY L., *A szlovák irodalom története*, Budapest, 1962.

- SZÖRÉNYI 1986 SZÖRÉNYI L., *Őstörténet és metrika, A magyar metrikus verselés XVIII. századi föltámasztásának eszmetörténeti háttere*, Irodalomtörténet, 68/1 (1986), 62–74.
- SZÖRÉNYI 1997 SZÖRÉNYI L., *Nyelvrokonság, őstörténet és epika a 18. századi magyarországi jezsuita irodalomban*, ItK, 101/1–2 (1997), 16–24.
- SZÖRÉNYI 1999 SZÖRÉNYI L., *Severini János polivalens nemzeti tudata*, in: Fried István, Kürtösi Katalin (szerk.), *A kultúraköziség dilemmái* (Interkulturális tanulmányok Vajda György Mihály 85. születésnapjának megünneplésére), Szeged, 1999, 61–70.
- SZÖRÉNYI 2006 SZÖRÉNYI L., *Pray György történetírása és alkalmi költészete*, in: L. Havas, E. Tegyei (ed.) *Classica – Mediaevalia – Neolatina, Acta conventus diebus undecimo et duodecimo mensis Maii anno MMIV Debrecini habitu*, Debrecini, 199–207;
- SZÖRÉNYI 2014 SZÖRÉNYI L., *Hunok és nemcsak jezsuiták, A magyar őstörténetírás hőskorából*, in: Sudár Balázs et al. (szerk.), *Magyar őstörténet, Tudomány és hagyományörzés*, Budapest, 2014, 343–347.
- SZÖRÉNYI 2015 SZÖRÉNYI L., *Desericzky Ince védirta a magyar műveltségről*, in: Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka (szerk.), *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon* (Convivia Neolatina Hungarica 1.), Budapest, 2015, 168–177;
- SZÖRÉNYI 2018 SZÖRÉNYI L., *Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből* (Második, javított és bővített kiadás), Budapest, 2018.
- TARNAI 1969 TARNAI A., *Extra Hungariam non est vita... (Egy szállóige történetéhez)*, Budapest, 1969.
- VALENTINI 1805 *Elegia deflens levem ab amicitia discedentem sub Daphnidis nomine amicum per Joannem Valentini parochum Znjo-Várallyensem deducta anno M. D. CCIV, Tyrnaviae, Typis Venveslai Jelinek, Anno 1805.*
- VALENTINI 1808 Ioannis VALENTINI [...] *Lucubrata opuscula poetico-historica in unum collecta*, Budae, 1808.